



Srečko Sitar
CIRIUS, Kamnik
sreco.sitar@guest.arnes.si



Marija Repe Kocman
Center IRIS – Center za
izobraževanje, rehabilitacijo,
inkluzijo in svetovanje za slepe
in slabovidne
marija.repe@center-iris.si



Renata Sitar
CIRIUS, Kamnik
renatasitar1@gmail.com



Igor Lipovšek
Zavod RS za šolstvo
igor.lipovsek@zrss.si
COBISS: 1.04

Kako poučevati geografijo učence in dijake s posebnimi potrebami

Teaching Geography to Students and Pupils with Special Educational Needs

Povzetek

V skladu z državno politiko je pouk v slovenski šoli vključujoč, kar pomeni, da poskuša čim več učencev izobraževati v običajnih programih. Učitelji, ki za izobraževanje učencev in dijakov s posebnimi potrebami niso posebej usposobljeni, zato občutijo strokovni primanjkljaj in potrebujejo podporo. Zato skušamo pokazati nekatere najpogostejše izzive in rešitve ali vsaj razmisleke, ki vodijo učitelja, da bo ustrezneje poučeval učence s posebnimi potrebami.

Ključne besede: pouk, učenec, dijak, posebne potrebe

Abstract

In accordance with state policy, Slovenian education is inclusive, which means that it tries to include as many pupils as possible in normal school programs. Teachers are not particularly trained in the education of pupils and students with special needs. Therefore, they feel the professional deficit and need support. The article shows some of the most common challenges and solutions, or at least reflections that can guide teachers to better educate students with special needs.

Keywords: lesson, pupil, student, special needs

Uvod

Učitelj je v soočenju z učencem s posebnimi potrebami vedno pred dvema izzivoma: socialnim in strokovno-pedagoškim. Nočemo zanikati, da gre pri vzgoji in izobraževanju za neločljivo celoto, a za potrebe pričujočega članka bomo pogosto izpostavljali dvojnost, predvsem zato, da bi problem videli jasneje in celostno.

Zakon v 2. členu opredeljuje, da so otroci s posebnimi potrebami tisti z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni otroci oziroma otroci z okvaro vidne funkcije, gluhi in naglušni otroci, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, otroci z avtističnimi motnjami ter otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, ki potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo ali prilagojene programe vzgoje in izobraževanja

oziroma posebne programe vzgoje in izobraževanja (Zakon, 2012).

V devetletni program OŠ se v skladu z zakonom vključujejo tisti učenci s posebnimi potrebami, ki lahko glede na vrsto in stopnjo primanjkljaja oz. ovire dosegaajo standarde osnovnošolskega programa ob ustrezni prilagoditvi organizacije, načina preverjanja znanja, napredovanja in časovne razporeditve pouka ter ob dodatni strokovni pomoči.

Zakonsko besedilo je na videz enostavno, v praksi pa povzroča zadrege, saj učitelj že pri pouku učencev brez posebnih potreb težko optimalno poučuje v precepu med frontalnostjo in individualiziranjem. Pri delu z učenci s posebnimi potrebami pa potrebuje še dodatno veščino, da pouk v slehernem trenutku prilagaja slehernemu učencu, obenem pa ga vključuje v vse dejavnosti, ki jih učenec lahko opravi podobno kot preostali, da ne bi dobil občutka, da

ga morajo stalno podpirati, kar bi vodilo bodisi v občutek socialne izključenosti bodisi privilegiranosti.

Zato želi pričujoči članek predvsem spodbuditi pripravo prispevkov ali priročnikov, ki bi celostneje in temeljiteje obravnavali izpostavljeni problem. Ni namreč preprosto in enoznačno odgovarjati na vprašanja, ko pa je, glede na širok nabor specifik, s katerimi se srečujejo učitelji – gibalna oviranost, slabovidnost, nezmožnost

govora, cerebralna paraliza, kombinirane motnje, avtizem ... – težko dati splošno veljavne odgovore.

Pregled nekaterih izkušenj

O inkluziji pri pouku geografije v običajnih šolskih programih smo v slovenski literaturi našli malo prispevkov. Članek Kolenčeve in Resnik - Planinčeve poudarja, da na uspešen razvoj inkluzije vpliva več dejavnikov:

Zakonsko besedilo o vključevanju otrok s posebnimi potrebami v devetletni program OŠ je na videz enostavno, v praksi pa povzroča zadrege, saj učitelj že pri pouku učencev brez posebnih potreb težko optimalno poučuje v precepu med frontalnostjo in individualiziranjem.



Slika 1: Tipni zemljevid Azije opremljen z napisi v povečanem tisku in brajici



Slika 2: Tipni zemljevid Ljubljane na vratih učilnice

- strokovna pomoč učitelju;
- dodatna strokovna in fizična pomoč za otroke in mladostnike s posebnimi potrebami;
- materialni viri (ustrezno okolje, učila ter učni in tehnični pripomočki) (Resnik - Planic, Kolenc, 2016: 93). Navajata tudi povzetek značilnosti oviranih otrok ter dodajata razmisleke učiteljev o delu z oviranimi otroki.

Uporabne napotke za delo z gluhihimi, slepimi in slabovidnimi, gibalno oviranimi in dijaki s primanjkljaji na posameznih področjih učenja je možno dobiti tudi v priročniku (Rutar, 2010). Največ strokovnih člankov v slovenščini in monografija (Brvar, 2010) pa je na voljo za slepe in slabovidne.

V nadaljevanju poskušamo v preglednici odgovoriti na učiteljeva vprašanja, ko se v učilnici sreča z učencem s posebnimi potrebami na področju vida, sluha in gibanja.

Preglednica 1: Kako naj učitelj poučuje ob soočenju z oviranimi učenci in kaj

	Gibalno ovirani	Gluhi in naglušni	Slepi in slabovidni
Kateri je učenčev najpogostejši primanjkljaj?	Otežena in upočasnjena orientacija v prostoru in na zemljevidu. Bralne, govorne in pisalne težave.	Skromno besedišče.	Slepota ali zmanjšana vidna funkcija. Nima vidne izkušnje.
Katere so najpogostejše težave, ki jih imajo učenci?	Giblje se počasi, negotovo. Giblje se samo ob pomoči. Ne more listati atlasa. Ne more pokazati s prstom. Ne more dvigniti glave, da bi videl na tablo.	Ne odziva se na ustna oz. zvočna sporočila. Ne razume (dobro) ustnih navodil.	Odvisno od oviranosti. Dojemanje okolice, razdalj, velikosti, raznolikosti, odnosov. Delo z zemljevidi, slikovnimi in grafičnimi prikazi. Ne vidijo/slabše vidijo na tablo. Potrebujemo spremljevalca pri terenskem delu, ekskurzijah.
Kateri je najpogostejši učenčev/dijakov primanjkljaj, ki vpliva na to, da je treba pouk geografije prilagajati?	Najbolje pogledati dijakovo diagnozo, kjer so vpisani primanjkljaji oz. kombinirane motnje, fizična oviranost in s tem povezano pomanjkanje izkušenj.	Ker večino informacij prejema po vidnem kanalu, je težko dolgo časa skoncentriran in je treba pouk opravljati v več etapah. Ne more obenem brati z učiteljevih ustnic in pisati v zvezek ali brati zemljevida.	Odvisno od oviranosti. Pomanjkanje izkušenj, oviranost pri samostojnem gibanju v novem okolju, nezmožnost oz. oteženo opazovanje okolice, reagiranje na dogajanje v razredu, okolici, spremljanje sprememb, razlik.
Kateri so najpogostejši izzivi, s katerimi je pri takem pouku soočen učitelj?	Kako uskladiti delo v skupini heterogenih učencev. Individualni pristop k dijaku, prilagoditve na vseh področjih (prisotnost pri pouku, usvajanje ciljev, ponazarjanje, utrjevanje, preverjanje, ocenjevanje ...).	Doseči, da ga bo učenec med govorom ves čas gledal. Omogočiti, da so učencu ustnice vedno dobro vidne. Izločiti šume iz ozadja.	Pomanjkanje primernih pripomočkov, prilagojenih zemljevidov, gradiv v učencu dostopni obliki. Premalo časa za ustrezno, dodatno razlago, za izdelavo tipnih slik, pripomočkov, prilagajanje gradiv.

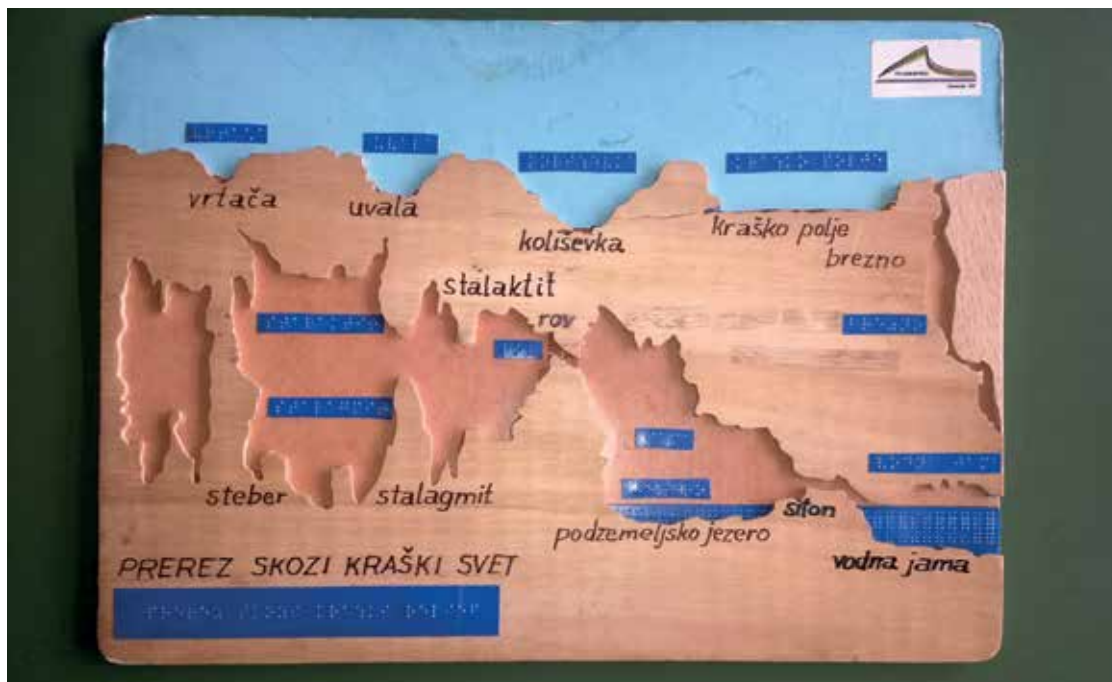
	Gibalno ovirani	Gluhi in naglušni	Slepi in slabovidni
Kateri del ciljev učnega načrta za geografijo je najtežje uresničevati?	Tiste cilje, ki zahtevajo terensko delo; kazanje na zemljevidu; hitro reagiranje. Orientacijo in koordinacijo (večinoma učenci s cerebralno paralizo). Cilje s področja samostojnosti in lastne aktivnosti na terenu, orientacije na karti.	Tistega, ki zahteva govorno razlago učitelja. Zvočno doživljanje jakosti vetra, slapu, potresa ...	Ovisno od oviranosti. Delo z zemljevidi, orientacija na zemljevidu. Dojemanje raznolikosti, razmerij, velikosti. Ob slikovnem gradivu razloži ... Orientacija, samostojnost, samoiniciativnost, saj se počasneje odzovejo na dogajanje v razredu. Terensko delo.
S katerimi pripomočki lahko učencu pomagamo?	Računalniki (internet) Z običajnimi pripomočki na šoli (odvisno od specifik), z gradivom, ki ga prinese učitelj (prst, kamnine, vejice dreves ...), pogosto pa z razmislekom in trenutno improvizacijo – primer iz življenja, radirka, goba za tablo, meter iz kabineta ... (odvisno od vrste primanjkljaja).	Slušalke, ki učencu ojačajo zvok. Zaznavanje vibracij z dotikom. Kakovostna projekcija slik in animacij. Prosojnični izročki.	Različni modeli, makete, prilagojene ali tipne slike, tipno gradivo, peskovnik za upodabljanje površja, reliefnih oblik, tipni zemljevidi ... Gradiva iz narave, vsa različna gradiva na šoli, v razredu.
S katerimi dejavnostmi lahko učitelj pomaga učencu?	Dviga, podpira roko, glavo. Lista po zemljevidu. Prilagojen pouk in prilagojeno preverjanje znanja. Z razumevanjem primanjkljaja, pozornostjo, dodatno razlago, preverjanjem v manjši skupini, prilagojenimi nalogami in zahtevami, opustitvijo katere od zahtev.	Več samostojnega dela z učbenikom in drugimi vizualnimi viri – verjetno koristno tudi za preostale učence. Učitelj naj več sporoča s telesom, mimiko in gestami; naj si ne prekriva ust ali se obrača stran od učenca; moški učitelj naj si skrajša brado in brke. Upočasniti je treba govorico, razločno odpirati usta, uporabljati krajše stavke s čim manj tujkami in slenga. Jasno je treba signalizirati zahteve.	Pogovor, razlaga in obrazložitev različnih pojmov. Taktilno modeliranje (vodenje rok z dodatno razlago po zemljevidih, pripomočkih, modelih). Prilagojeno preverjanje znanja, ustrezno prilagojena gradiva.
Katere so dejavnosti, ki učencu krepijo sposobnosti?	Ovisno od vrste primanjkljaja.	Branje in pisanje. Da se lažje vključi v delo razreda, morajo socialne igre temeljiti na pisnih prispevkih ali izdelkih (npr. domino iz zlaganja besed).	Delo s tipnim zemljevidi, globusom, gradivi, modeli. Ponavljjanje in utrjevanje že usvojenega znanja. Orientacija. Delo na šibkih področjih, krepitev močnih. Socializacija.
Kako učenec dela z zemljevidi?	Ob pomoči sošolca, spremljevalca ali učitelja. Uporablja ga redkeje in ga zaznava kot težavo in ne pomoč. Orientacija je še posebno težavna pri nekaterih zdravstvenih specifikah.	Načelno lažje, ker ima vid izostren. Težava je z navodili, a lahko jih dobi napisana. Znanje se naj preverja tako, da ima možnost čim več pokazati na zemljevidu.	Ob pomoči učitelja/spremljevalca. Uporaba stalnih orientacijskih točk na zemljevidih.

	Gibalno ovirani	Gluhi in naglušni	Slepi in slabovidni
Kako je z učencem možno oditi na terensko delo ali ekskurzijo?	Ob pomoči spremljevalcev in z načrtovanjem takšnih tras in terenskega dela, ki omogočajo enostavno premikanje. Predhodno si je treba ogledati teren in prilagoditi terensko delo ali ekskurzijo najtežje prizadetim – načelo: manj je več. Pri terenskem delu (poteka izjemoma) in na ekskurziji je dijak predvsem opazovalec in poslušalec, manj pa dejavni udeleženec. Vsebina ekskurzije nastane šele potem, ko upoštevamo organizacijske in zdravstvene posebnosti dijakov.	Bolj se je treba prepričati, ali je razumel navodila. Na nevarnih mestih se je treba zavedati, da zvočnih navodil ali opozoril ne bo zaznal takrat kot preostali učenci. Koristna je uporaba slušalk, ki jih nekatere šole že uporabljajo na ekskurzijah.	S spremljevalcem oz. dodatnim spremstvom. S posebnim vodenjem. Predhodna priprava, ogled terena. Izbira lažjega terena. V muzejih najava slepih in slabovidnih otrok. Izbir gradiv, ki jih lahko pobliže pogledajo, potipajo.
Katere probleme je bolje reševati z medpredmetnim poukom?	S predmeti, ki zahtevajo prostorsko predstavljivost (geometrija, likovna vzgoja, TIT, športna vzgoja ...). S predmeti, ki zahtevajo gibalne spretnosti (športna vzgoja, TIT, vsi predmeti z izrazitejšimi pisno- in risnogibalnimi spretnostmi). Medpredmetno povezovanje ob konkretni težavi je še toliko bolj pomembno kot pri preostalih učencih.	Krepitev besedišča. Z izmenjavo izkušenj, kaj pri drugih predmetih deluje in učinkuje.	Prostorske predstave, dojemanje okolice, razdalj, velikosti, odnosov, pomen besed, pojmov. Socializacija, samoiniciativnost.
O katerih stvareh se je treba več pogovarjati z učencem, starši, sodelavci kot se pogovarjamo o neoviranih?	Učenec in starši: poiskati čim več močnih učenčevih področij. Sodelavci: kako oni prilagajajo pouk. O zdravstvenih posebnostih, prilagoditvah na vseh področjih (čas za počitek, transfer, zapisovanje in urejanje zapiskov, ocenjevanje po manjših sklopih, pomoč pri pisanju testa, kje sedi v razredu, spodbujanje samostojnosti ...).	Učenca je treba večkrat vprašati in tudi smiselno preveriti, ali je razumel. Naj sam predlaga, kje v razredu je zanj najboljše mesto, in naj pove, kaj pričakuje ali si želi. Vsak nasvet ali izkušnja šolskih kolegov je koristen/-na. Nenadomestljive so informacije staršev; njihove posebne želje pa je treba včasih z razmislekom pretehtati, ali bi vodile v resnično inkluzijo ali v individualizirajočo segregacijo.	Z učencem se je treba pogovoriti predvsem o njegovem razumevanju obravnavane snovi, povezovati z že usvojenim znanjem. S sodelavci o otrokovih močnih in šibkih področjih, načinu dela v razredu, prilagoditvah, uporabi pripomočkov ... S starši o močnih/šibkih področjih, zdravstvenih posebnostih, delu doma.
Kolegialni nasvet	Pogosto izbirajte dejavnosti, v katerih bo učenec lahko enakovreden ali boljši od sošolcev. Vzemite jih na prilagojeno ekskurzijo, naj takrat, ko je ekskurzija, ne »zbolijo«. Upoštevajte konkretne posebnosti in prilagodite delo, sicer pa ga obravnavajte čim bolj enakovredno drugim dijakom.	Poskusite se vživeti v učenca tako, da »izklopíte« svoj sluh. Mogoče pokukajte na angleško spletno stran http://www.ndcs.org.uk/, kjer so celo podporni filmi za učitelje.	Pri otroku je treba krepiti samostojnost pri šolskem delu. Uporaba specialnih pripomočkov (elektronskih lup, računalnika, brajeve vrstice, stroja ...) in prilagojenih gradiv/učbenikov. Premislek ob doseganju vseh ciljev iz UN. Enakovredno vključevanje v dejavnosti v razredu/pri pouku – socializacija.

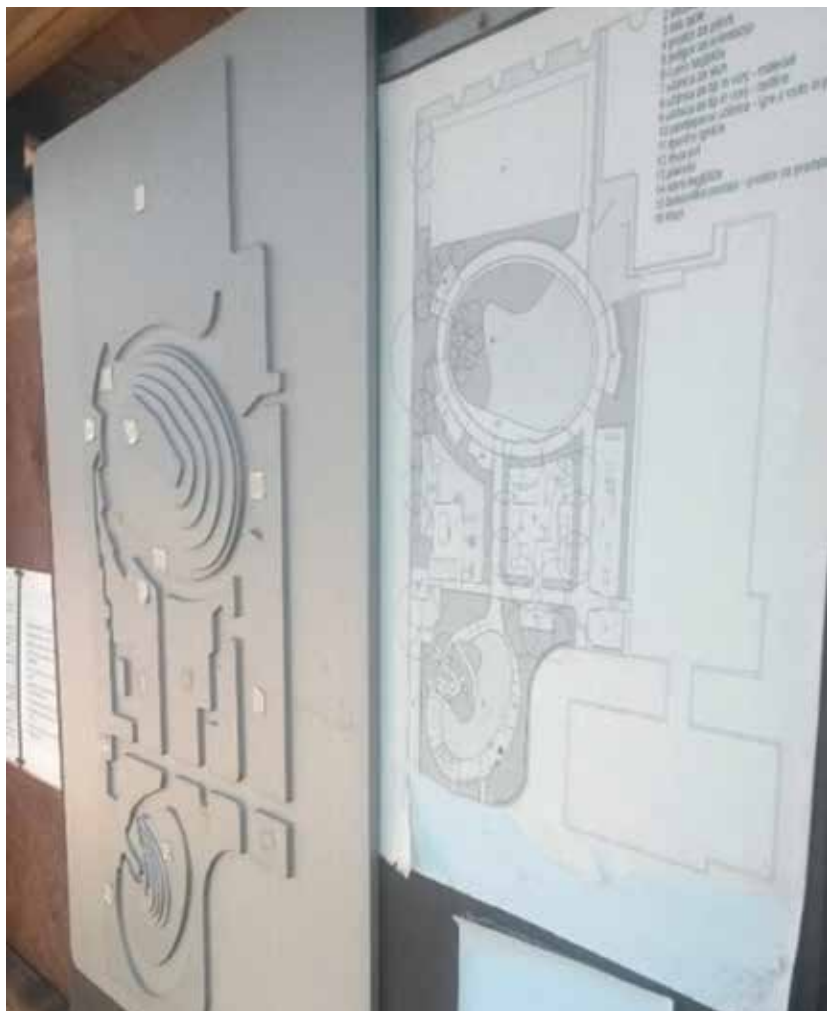
	Gibalno ovirani	Gluhi in naglušni	Slepi in slabovidni
Oporna literatura	Pijevac, D., Spodbujanje osebnostne rasti pri gibalno oviranih mladostnikih. Didakta 22, št. 157 (okt. 2012). Celostna in varna obravnava otroka in mladostnika z gibalno oviranostjo v Cirius Kamnik : zbornik predavanj, Kamnik, 15. maj 2009. Vouk, A. Rener, S., Gibalno ovirani učenci in računalnik : računalniške prilagoditve in šolsko delo. Defektologica slovenica 11, št. 2 (sep. 2003).	Kuhar, D., Uspehi in neuspehi inkluzije gluhih in naglušnih otrok. Učitelj glas : priloga revije Vzgoja in izobraževanje, letn. 3, št. 2 (2016), str. 25–28. Robič, A., Ko je v razredu gluhi učenec, je dodatna strokovna pomoč še kako potrebna. Educa, letn. 24, [št.] 1/2 (apr./maj 2015). Vidmar, L., Delo z gluhim učencem. Didakta, letn. 14, št. 82/83 (jan./feb. 2005). Schmidt, M. Čagran, B., Gluhi in naglušni učenci v integraciji – inkluziji. Slavistično društvo, 2006 Zbirka Zora.	Brvar, R., Dotik znanja : slepi in slabovidni učenci v inkluzivni šoli, priročnik. Modrijan, 2010. Brvar, R., Dotik znanja: posebnosti preverjanja in ocenjevanja znanja geografije pri slepih in slabovidnih učencih Preverjanje in ocenjevanje : specializirana strokovna pedagoška revija, letn. 7, št. 4 (dec. 2010). Brvar, R., Posebnosti pouka geografije za učence z motnjami vida. Geografija v šoli, letn. 13, št. 2 (2004). Brvar, R., Geografija nekoliko drugače : didaktika in metode pouka geografije za slepe in slabovidne učence. Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2000.
Oporni naslov	CIRIUS Kamnik, Isabelle Bera, vodja mobilne službe	Center za korekcijo sluha in govora Portorož, Sončna pot 14A. http://www.cksg.si/J3/ Center za sluh in govor Maribor, Vinarska ulica 6. http://www.csgm.si/ Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, Vojkova cesta 74 http://www.zgnl.si/	Učiteljem v inkluziji Center vsako leto ponudi izobraževanja za učitelje za delo s slepimi in slabovidnimi. Izvajamo splošno izobraževanje in tudi izobraževanje za posamezna predmetna področja (tudi geografija). Center ponuja tudi: izposojlo didaktičnih pripomočkov in brezplačen tisk gradiv v brajici. Prilagajanje tekmovalnih pol za slepe in slabovidne.



Slika 3: Slovenska mesta z napisi v brajici. Tudi videči učenci si bolje zapomnijo velikosti na zemljevidu, če jih pokažejo s prsti ali prekrivajo z dlanmi.



Slika 4: Prerez skozi kraški svet, didaktični pripomoček opremljen z napisi v povečanem tisku in brajici, izdelava Roman Brvar.



Slika 5: Tipne zemljevide je možno natisniti tudi s 3D-tiskalniki.



Slika 6: Termometer za slepe

Sklep

Učenec s posebnimi potrebami v razredu predstavlja za učitelja in sošolce poseben izziv: za vse skupaj, kako se čim bolje in čim hitreje vključiti v skupino. Za učenca, kako bo sebi, sošolcem in učitelju sporočal, kaj je tisto, kar potrebuje, kar ga krepi, kar mu omogoča enakopravnejše sodelovanje. Za učitelja, kako bo čim hitreje in enostavneje spoznal učenčeve sposobnosti in primanjkljaje ter v skladu s tem organiziral pouk – zanj in za celotni razred. Ker



Slika 7: Tipni načrt Vrta čutil

je učencev s posebnimi potrebami vse več in ker so njihove težave vse bolj raznovrstne, je pričakovanje, da bo učitelj geografije postal še specialni in rehabilitacijski pedagog. Je pa njegova strokovna dolžnost, da skrbi za vključevanje učencev in za sodelovanje s sodelavci ter da se strokovno izobražuje. Po drugi strani pa mora izrabiti prednosti, ki jih geografska vsebina in geografija kot šolski predmet in znanost omogočata, da bo učenec razumel in dojel pokrajino: da jo bo slepi videl, da jo bo gluhi slišal, da jo bo nemi opisal in da jo bo invalid prehodil.

Viri in literatura

1. Brvar, R. (2010). Dotik znanja : slepi in slabovidni učenci v inkluzivni šoli, priročnik. Ljubljana: Modrijan.
2. Kržišnik, T. (2007). Geografsko izobraževanje učencev z motnjo pomanjkljive pozornosti in hiperaktivnosti (mpph) v osnovni šoli. Diplomsko delo. Ljubljana. FF UL. <http://www.pedagogika-andragogika.com/files/diplome/2006/2006-Krzišnik-Tina.pdf> (dostopno 12. 4. 2018).
3. Mivšek, S. (2014). Prilagoditev kartografskega gradiva za poučevanje Afrike pri pouku geografije s slepim ali slabovidnim učencem: magistrsko delo [na spletu]. Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta. https://share.upr.si/PEF/EDIPLOME/MAGISTRSKA_DELA/Mivsek_Jereb_Sasa_2014.pdf (dostopno 12. 4. 2018).
4. Opara, B. (2015). Inkluzija oseb s posebnimi potrebami v redni del šolskega sistema ter naloge učiteljev (geografije) v inkluzivni šoli. Zbornik Ilešičevih in Melikovih dni. Str. 13-14. <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-S6X54XGQ/9b5a91c5-4571-4b62-957b-08652219e714/PDF>.
5. Resnik Planinc, T., Kolnik, K. (2016). Delo z učenci s posebnimi potrebami: Mnenja in izkušnje učiteljev geografije. Ljubljana. FF UL. Dela 46, str. 89-103.
6. Rutar, D. (2010). Inkluzija in inkluzivnost : model nudenja pomoči učiteljem pri delu z dijaki s posebnimi potrebami, ki so integrirani v redne oddelke. Ljubljana: Center Republike Slovenije za poklicno izobraževanje.
7. Suggested Teaching Strategies: D/deaf and hard of hearing Students <https://www.ncl.ac.uk/students/wellbeing/assets/documents/SuggestedTeachingStrategiestousewithDdeafandhardofhearingStudentsv2.pdf> (dostopno 14. 4. 2018).
8. Vovk Ornik, N. (2015) Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami [Elektronski vir]: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. <http://www.zrss.si/pdf/Kriteriji-motenj-otrok-s-posebnimi-potrebami.pdf> (dostopno 22. 3. 2018).
9. Zakon (2011). Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1) <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5896> (dostopno 30. 3. 2018).

Učitelj geografije mora izrabiti prednosti, ki jih geografska vsebina in geografija kot šolski predmet in znanost omogočata, da bo učenec razumel in dojel pokrajino: da jo bo slepi videl, da jo bo gluhi slišal, da jo bo nemi opisal in da jo bo invalid prehodil.